

TÁRSADALOMTUDOMÁNYI TANULMÁNYOK

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának
tanulmánykötete

Szerkesztette:

Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc

II. RF KMF – „RIK-U” Kft.
Beregszász–Ungvár
2021

ETO 300(=945.11)(477.87)

T 32

Tanulmánykötetünk első fejezetében a 19. századi nemzetiségi kérdés és törvényhozás változó tartalmának magyarországi összefüggéseivel foglalkozik. Az itt található írások olyan kérdéseket vizsgálnak, mint az 1860-as években kidolgozott nemzetiségi törvényjavaslatok és nemzetkonceptiók, az 1868-as nemzetiségi törvény és a multietnikus állam dilemmái, valamint az északkelet-magyarországi ruszin mozgalom kiegyezés előtti és utáni helyzete. A kiadvány többi fejezetében kárpátaljai tematikájú, történelmi és társadalomtudományi jellegű tanulmányok kerülnek közlésre. Kötetünket mindazoknak ajánljuk, akik betekintést kívánnak nyerni a Kárpát-medence, különösképpen a mai értelemben vett Kárpátalja új- és jelenkori történetébe, nemzetiségi, felekezeti, társadalom- és oktatáspolitikai viszonyaiba, valamint politikai és gazdasági helyzetébe.

Kiadásra javasolta a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Tudományos Tanácsa
(2020.12.03., 8. számú jegyzőkönyv)

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontja, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszéke, valamint Kiadói Részlege közreműködésével.

Szerkesztette: *Molnár D. Erzsébet és Molnár Ferenc*
(II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Lektorálta:

Dr. habil. Barta Róbert (intézetigazgató, egyetemi docens, Debreceni Egyetem BTK, Történelmi Intézet)

Dr. Brenzovics László (docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Prof. Dr. Erdődy Gábor (az MTA doktora, egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem)

Dr. Fodor Gyula (rektorhelyettes, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Kutassy Ilona (igazgatóhelyettes, Kárpátaljai Területi Állami Levéltár)

Prof. Dr. Mándrik Iván (professzor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék)

Dr. Molnár József (tanszékvezető, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Földtudományi és Turizmus Tanszék)

Dr. Orosz Ildikó (elnök, docens, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Pedagógia és Pszichológia Tanszék)

Korrektúra: *Hnatik-Riskó Márta*

Műszaki szerkesztés és tördelés: *Vezsdel László*

Borítóterv: *Vezsdel László*

ETO-besorolás: *a II. RF KMF Apáczai Csere János Könyvtára*

A kiadásért felelnek:

Orosz Ildikó (elnök, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Csernicskó István (rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

Dobos Sándor (részlegvezető, Kiadói Részleg, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola)

A tanulmányok tartalmáért kizárólag a szerzők felelnek.

A kiadvány megjelenését támogatta az MTA Domus Kuratóriuma.

Kiadó: a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 6.; e-mail: foiskola@kmf.uz.ua) és a „RIK-U” Kft. (cím: 88 000 Ungvár, Gagarin u. 36.; e-mail: print@rik.com.ua)

Nyomdai munkálatok: Kálvin Nyomda (cím: 90 202 Beregszász, Kossuth tér 4.; e-mail: kalvin.nyomda@gmail.com)

ISBN 978-617-7868-64-3

© A szerzők, 2021

© A szerkesztők, 2021

© II. RF KMF, Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpont 2021

TARTALOM

ELŐSZÓ	7
<i>Nemzetiségi kérdés és törvényhozás a 19. századi Magyarországon.....</i>	9
Deák Ágnes: NEMZETISÉGI TÖRVÉNYJAVASLAT-VÁLTOZATOK MAGYARORSZÁGON, 1861–1868.....	11
Gyáni Gábor: AZ 1868-AS NEMZETISÉGI TÖRVÉNY ÉS A MULTIETNIKUS ÁLLAM PROBLÉMÁJA.....	29
Lajtai L. László: A NEMZETISÉGI EGYENJOGÚSÁGRÓL SZÓLÓ TÖRVÉNY VITÁJA A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉSBN ÉS A NEMZETKONCEPCIÓK ÖSSZECsapása	39
Molnár Ferenc: FEJEZETEK AZ ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGI RUSZINOK NEOABSZOLUTIZMUS KORI TÖRTÉNETÉBŐL.....	63
Fedinec Csilla: RUSZIN ÖNMEGHATÁROZÁSI KÍSÉRLETEK AZ 1860-AS ÉVEKBEN	77
Molnár Ferenc: PANKOVICS ISTVÁN MUNKÁCSI PÜSPÖK ÉS A RUSZIN MOZGALOM	93
<i>Történelmi tanulmányok.....</i>	109
Dancs György: AZ ELSŐ KOLERAJÁRVÁNY ELLENI VÉDEKEZÉS SZEREPLŐI MAGYARORSZÁGON.....	111
Csatáry György: A BRASCSAJKÓ-LEVÉLTÁR IRATAI (1919–1952)	135
Szamborovszkyné Nagy Ibolya: A BEREKSZÁSZI REFORMÁTUS GYŰLEKEZET TEMPLOMÁNAK TÖRTÉNETE A KEZDETEKTŐL 1931-IG.....	183
Molnár D. Erzsébet: A SZOVJET MEGSZÁLLÁS KEZDETEI KÁRPÁTALJÁN 1944 OKTÓBERÉBEN.....	203
Váradai Natália: MINDENNAPOK ÉS HATÁR MENTI KAPCSOLATOK KÁRPÁTALJÁN A HRUSCSOV-ÉRÁBAN.....	215

<i>Kárpátalja. Közigazgatás, mobilitás, politika</i>	237
Molnár D. István: KÁRPÁTALJA LAKOSSÁGÁNAK TERÜLETI ELOSZLÁSA AZ ÚJONNAN KIALAKÍTOTT KÖZIGAZGATÁSI RENDSZER TÜKRÉBEN	239
Pallay Katalin: HAZATÉRNI VAGY OTTMARADNI? A KÁRPÁTALJAI MOBILIS HALLGATÓK LETELEPEDÉSÉRE HATÓ TÉNYEZŐK VIZSGÁLATA.....	255
Darcsi Karolina – Orosz Ildikó – Molnár D. István: A „KMKSZ” – UMP SZEREPLÉSE A 2020-AS UKRAJNAI HELYHATÓSÁGI VÁLASZTÁSOKON	275
Orosz Ildikó – Pataki Gábor – Molnár D. István: BEREGSZÁSZ ÉS TÉRSÉGÉNEK FEJLESZTÉSI TERVE	289
<i>Recenziók</i>	317
Molnár Ferenc: A RÁKÓCZI-KOR KÁRPÁTALJAI NÉZŐPONTBÓL. CSATÁRY GYÖRGY: A RÁKÓCZI-KOR EMLÉKHELYEI KÁRPÁTALJÁN.....	319
Csatáry György: RECENZÍÓ AZ „ÖRZENI KINCSES TEMETŐKET.” A BEREGSZÁSZI KÖZTEMETŐ EGYKORI RÓMAI KATOLIKUS SÍRKERTJE CÍMŰ KIADVÁNYRÓL	323
Csernicskó István: MIT MUTAT A MÉRLEG? OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN: A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN	327
Szilágyi Lajos: RECENZÍÓ OROSZ ILDIKÓ–PALLAY KATALIN A KÁRPÁTALJAI OKTATÁS HELYZETE A 2019-ES KÜLSŐ FÜGGETLEN ÉRETTSÉGI EREDMÉNYEINEK TÜKRÉBEN C. MONOGRÁFIÁJÁRÓL.....	331
Császár István: RECENZÍÓ A MENEKÜLTEK, MIGRÁNSOK, ÚJ HAZÁT KERESŐK CÍMŰ KÖTETRŐL	335
Asztalos Annamária: RECENZÍÓ A VOLT EGYSZER EGY MONARCHIA. VÁROS ÉS VIDÉK C. KIADVÁNYRÓL.....	343

Pankovics István munkácsi püspök és a ruszin mozgalom¹

Az 1864 őszen elhunyt Popovics Bazil helyébe lépő Pankovics István püspök (1866–1874) beiktatásakor szinte ismeretlen személynek számított a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye ruszin papsága körében.² Az idős és sokat betegeskedő Popovics püspök, aki 1863-tól a császár valóságos titkos tanácsosa is volt, megpróbált egyensúlyozni Bécs és a magyar politikai elit között.³ A főpásztornak azonban nem maradt elég ereje és ideje ahhoz, hogy aktív szereplőjévé váljon a kiegyezés előtti események forogtatagának. További kihívást jelentett az is, hogy a román és magyar hívek egyre többször emeltek szót a munkácsi egyházmegye ruszin dominanciája ellen.⁴ A feltornyosuló problémák megoldása a következő püspökre, Pankovics István körtvélyesi apátra hárult. Pankovics 1821. október 27-én vagy 29-én született az Andrassy gróf birtokához tartozó Zemplén megyei Velejtén. Édesapja, Pankovics Péter a község görögkatolikus parókusa volt. A gimnáziumi osztályokat Sátoraljaújhelyen és Szatmáron, a hittudományt az ungvári szemináriumban végezte. Ezt követően báró Vécsy Ágoston özvegye fogadta fel házitanítónak.⁵

Pankovicsot 1850-ben a kassai akadémián a bányajog és a statisztika tanárává nevezték ki. 1851. augusztus 27-én Popovics püspök papá szentelte és kinevezte édesapja parókiájára. Az ambíciózus fiatal pap egyházmegyei jegyzőként vagy titkárként kívánt elhelyezkedni. Miután egyházi karrierjéhez fűződő elvárásai nem teljesültek, úgy döntött, hogy szakít a papi hivatással. Ezt követően mintegy 14 évig a Nákó család alkalmazásába lépett. Gróf Nákó Kálmán házitanítójaként alkalma nyílt beutazni Európát, Egyiptomot és Nyugat-Afrikát.⁶ Jól beilleszkedett a magyar

* Tanszékvezető-helyettes, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem- és Társadalomtudományi Tanszék

¹ Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

² Magyarország és a Nagyvilág, 1874. szeptember 13. 37. sz. 449–450.

³ *Pirigyi István: A magyarországi görög katolikusok története I–II.* Nyíregyháza 1990. II. 64.

⁴ *Robert Paul Magocsi: The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus', 1848–1948.* Cambridge, Mass.–London 1978. 46–47.

⁵ Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 4. 201. sz. 1622.; *Katholikus Néplap*, 1868. március 5. 10. sz. 73.; *Pirigyi I.: A magyarországi görög katolikusok i. m.* 65.

⁶ *Katholikus Néplap*, 1868. március 5. 10. sz. 73–74.; *Uo.*, 1873. augusztus 28. 35. sz. 350.

nemesség köreibé. Ahogy a nagyorosz nyelven író Ivan Szilvay fogalmazott: a házitánító „minden jellemzője olyan volt, hogy csak hosszú papi talárja s borotvált arca különböztette meg őt a nagyvilági személyektől”.⁷

Kapcsolatainak köszönhetően az 1860-as években hivatali karrierje felgyorsult. 1865-ben elnyerte a körtvélyesi apáti címet, ugyanekkor a helytartótanácsnál tanulmányi előadónak nevezték ki. Kinevezésével befolyást szerzett az egyházi ügyek kezelésébe.⁸ 1865-ben kedvező fordulatot vett Magyarország politikai élete. I. Ferenc József június 26-án Mailáth Györgyöt nevezte ki magyar kancellárnak. A császár december 10-re pedig újra összehívta a magyar országgyűlést, amely 1867-ben jóváhagyta az osztrák–magyar kiegyezést. Ennek köszönhetően Magyarország széleskörű önigazgatást kapott a Habsburg Birodalomban, a magyar nemesség pedig visszanyerte vezető szerepét az országban belül.⁹

Popovics püspök 1864. október 19-én bekövetkezett halálát követően mintegy két évig Csopey Antal vikárius irányította a munkácsi egyházmegyét. Az osztrák–magyar kiegyezés előtti években a Mailáth György kancellár vezette konzervatív magyar vezetők egy olyan személyt szerettek volna látni az egyházmegye élén, akit a bécsi és a magyar politikai körök is egyaránt elfogadnak.¹⁰ Így esett a választás a fiatal és tehetséges körtvélyesi apátra, akit szoros kapcsolatok fűztek a magyar főnemességhez. Ferenc József még 1866. szeptember 14-én munkácsi püspökké nevezte ki Pankovicsot. A pápai megerősítés 1867. február 22-én történt.¹¹ Püspöki kinevezésében az is közrejátszott, hogy a magyar ajkú görögkatolikus hívek 1866. május 6-án tartott hajdúdorogi gyűlésükön azt kérték a császártól, a magyarországi katolikus egyházat irányító Scitovszky János esztergomi érsektől, Mailáth főkancellártól és az országgyűléstől, hogy munkácsi püspöknek „egy magyar hazafit” nevezzenek ki.¹²

⁷ Mayer Mária: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések: 1860–1910. Budapest 1977. 139.

⁸ Katholikus Néplap, 1868. március 5. 10. sz. 74.; Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 4. 201. sz. 1622.

⁹ Vö. Szabad György: A kiegyezés (1865–1867). In: Magyarország története 1848–1890 I–II. Szerk. Kovács Endre – Katus László. Budapest 1979. I. 739–748.

¹⁰ Володимир Фенич – Віктор Кічера – Діана Штерр: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії In: Габсбурзька церква: Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771–1918). Віктор Кічера – Володимир Фенич – Діана Штерр. Ужгород 2018. 96.

¹¹ Фенич, В.–Кічера, В.–Штерр, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії i. m. 96.; Pirigy I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 65.

¹² Pirigy I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 65.; Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1–4. 1778–1905. Közreadják Véghseő Tamás – Katkó Márton Aron. Nyíregyháza 2014. 1. 82–84.

1. ábra. Pankovics István munkácsi püspök

Forrás: Magyarország és a Nagyvilág, 1874. szeptember 13. 37. sz. 449.

Pankovics hivatalos beiktatása előtt a munkácsi egyházmegye konzisztóriumja 1867. március 23-án üdvözlőlevélben köszöntötte Andrássy Gyula grófot, Magyarország miniszterelnökévé történő kinevezése alkalmából.¹³ A sajtóközlemény formájában közzétett levélben a főpapság hitet tett az osztrák–magyar kiegyezés és a magyar kormány mellett. A konzisztórium reményét fejezte ki, hogy az Andrássy-kabinet támogatást ad a munkácsi egyházmegyét sújtó mélyszegénység leküzdésére, illetve segítséget nyújt abban, hogy a nemzetiségi kérdésből származó „bonyodalmakra” minden fél számára kielégítő megoldást találjanak.¹⁴

Pankovics felszentelésére május 5-én került sor Eperjesen.¹⁵ Ezt követően már csak a hivatalos beiktatása maradt hátra. A püspök 1867. május 15-én vonult be a kormánypárti Pesti Napló által „a görögkatolikusok Mekkájaként” említett ungvári székhelyére, ahol a népes közönség magyarul és ruszinul köszöntötte. A lap szerint a közvélemény azt az elvárást támasztotta az új főpásztorral szemben, hogy politikai szerepvállalásában határozottan jelenjenek meg az Andrássy-kormány érdekei. A dolgok ebbe az irányba

¹³ Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye iratanyaga (F. 151.), op. 12., od. zb. 1316., f. 48.

¹⁴ Budapesti Közlöny, 1867. április 16. 30. sz. 318.

¹⁵ Athanasius B. Pekar: The History of the Church in Carpathian Rus'. New York 1992. 190.; Фенич, В.–Кічера, В.–Штерр, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 90.

kezdték alakulni. A püspök ünnepélyes beiktatását május 16-án tartották meg. Székfoglalóját magyarul mondta el, de a beszédet a magyar mellett ruszin, latin és német nyelvű fordításban is kiosztották a megjelentek között. Pankovics székfoglalójában kiemelte a magyar hazához és a királyhoz való hűségét.¹⁶ Az új püspök sokszor hangoztatott jelmondata volt: „Isten, Király, Haza!”¹⁷

Pankovics beiktatását követően egy közel 400 ezer fős egyházmegye vezetője lett, amelynek joghatósága Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szabolcs és Szatmár vármegyék területére terjedt ki. A hívek túlnyomó része ruszin volt, de a magyarok és a románok száma is jelentős volt. A püspökség 376 parókiát (egyházközséget) számlált.¹⁸

A Pesti Napló egyik névtelen tudósítója 1867. októberben elégedetten nyugtázta, hogy Pankovics „igazi reformátorként” vette kezébe a munkácsi egyházmegye irányítását. Két hónap alatt öt személy főesperesi kinevezésére tett felterjesztést az időközben magyar királlyá is megkoronázott Ferenc Józsefnek. A lap dicsérte a munkácsi püspököt, amiért olyan hazafias szellemű egyházi személyek kinevezését segítette elő, akik maguk mögött tudhatták az északkelet-magyarországi vármegyei elit és a helyi ruszin klérus támogatását.¹⁹ Pankovicsnak szüksége volt arra, hogy általa megbízhatónak vélt személyekkel vegye körül magát, hiszen püspöki kinevezése előtt szinte ismeretlennek számított a papság körében. Az egyházmegye főbb pozícióit ekkor még azok birtokolták, akik kinevezésüket Popovics püspöknek köszönhatték.²⁰

A püspök meglehetősen energikusan látott munkájához, amit az is bizonyít, hogy beiktatását követően kánoni látogatást tett egyházmegyéje több főesperesi kerületében. Ezeken az alkalmakon egyrészt módja nyílt személyes meggyőző erejével élni, illetve elmagyarázni klérusának és a többségében írástudatlan ruszin parasztoknak a kiegyezés teremtette új politikai helyzetet. Másrészt helyben tájékozódhatott az egyházközségek égető problémáiról (anyagi források, iskolák, tankönyvek hiánya stb.), amelyek megoldásához gyakran kérte a kultuszminisztérium segítségét. A főpásztor még 1867 folyamán meglátogatta Munkácsot.²¹ A következő év szeptemberében a Hajdúkerület és Máramaros megye egyházközségei következtek, ahol több száz ma-

¹⁶ Pesti Napló, 1867. június 20. 142. sz.

¹⁷ Pirigy I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 65.

¹⁸ Vö. Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkaciensis Pro Anno Domini 1865. Ungvarini 1865.

¹⁹ Pesti Napló, 1867. október 29. 250. sz.

²⁰ Magyarország és a Nagyvilág, 1874. szeptember 13. 37. sz. 450.

²¹ Pesti Napló, 1867. október 29. 250. sz.

gyar és ruszin nyelvű olvasókönyvet, Bibliát és katekizmust osztott szét.²²

Hajdúdorogi vizitációja alkalmával nyíltan a helyiek tudomására hozta, hogy támogatja egy önálló magyar ajkú egyházmegye felállítását. Pankovics „az ünnepi pillanatokban [...] még azt is kijelentette, hogy élete legszebb feladatának tartja, hogy ő legyen az első magyar görögkatolikus püspök.”²³ Az úgynevezett hajdúdorogi mozgalom támogatóinak fő célja az volt, hogy a munkácsi egyházmegye magyar nyelvű parókiából egy önálló egyházmegyét kívántak létrehozni. Ezzel együtt követelték a magyar liturgikus nyelv engedélyeztetését. Ennek fényében nagy csalódást keltett az uralkodó azon döntése, hogy önálló egyházmegye helyett 1873. szeptember 17-én megalapította a Pankovics püspök fennhatósága alá tartozó Hajdúdorogi Vikariátust. Igaz, a 33 parókiát számláló vikariátus lett az alapja az 1912-ben felállított Hajdúdorogi Egyházmegyének.²⁴

Pankovics 1868. szeptember 6-án abba a Máramaros megyébe látogatott, ahol 91 éve óta nem járt munkácsi püspök.²⁵ Az itteni helyzet is összetett volt. A megye- és helynöki központként szolgáló Máramarossziget görögkatolikus hívei között egyaránt találunk ruszinokat és románokat. A város papja, a román származású Anderkó Péter vikárius támogatta azt a kezdeményezést, amely a máramarosszigeti parókiát el kívánta szakítani a munkácsi egyházmegyétől, s azt az 1853-ban alapított szamosújvári püspökséghez akarta csatolni. A román görögkatolikus egyházhoz való csatlakozással a máramarosszigeti hívek közvetlenül Róma fennhatósága alá kerültek volna. Ez a terv megszüntette volna függésüket a magyar katolikus egyház vezetőjétől, az esztergomi érsektől. Nem meglepő, hogy a magyar kormány tiltakozott az elképzelés ellen. 1865. augusztus 29-én a helytartótanács ruszin parókiává nyilvánította Máramarosszigetet, s meghagyta azt a munkácsi egyházmegye joghatósága alatt. Pankovics püspöki beiktatását követően már 1867-ben unokaöccsét, Pásztélyi Kovács Jánost nevezte ki máramarosi főesperessé.²⁶

A püspök az 1868. évi látogatása alkalmával sem tudta lebeszélni

²² KTÁL, F. 151., op. 12., od. zb. 1322., f. 11.

²³ *Végheő Tamás*: A görögkatolikus magyarok mozgalma a kezdetektől 1905-ig. In: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1–4. 1778–1905. Közreadják Végheő Tamás – Katkó Márton Aron. Nyíregyháza 2014. 1. 40.*

²⁴ *Pirigyi I.*: A magyarországi görög katolikusok i. m. 91., 109.; *Paul Robert Magocsi*: *With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest; New York 2015. 138.

²⁵ Máramaros, 1868. szeptember 16. 38. sz.

²⁶ KTÁL, F. 151., op. 12., od. zb. 2135., f. 1–19.; *Balogh Mihály*: A máramarosi görög szertartású orosz egyház és vicariatus történelme. Ungvár 1909. 32–33.; *Pekar, A. B.*: *The History of the Church* i. m. 71., 190.

a román híveket eredeti tervükről. Pankovics 1869. május 24-i bizalmas levelében arra utasította Suba Mihály máramarosszigeti helyettes papot, hogy abban az esetben, ha felettese, az idős és betegeskedő Anderkó meghalna, azt távirati úton a lehető leghamarabb tudassa vele. A vikárius temetését csak a munkácsi egyházmegye joghatósága alá tartozó pap végezheti.²⁷ Június 2-án Anderkó elhunyt.²⁸ A Máramaros című lap azt írta róla, hogy „halálával megszakadt az utolsó kapocs is, amely a máramarosszigeti románokat a munkácsi egyházmegyéhez kötötte.”²⁹ Ezt követően a helyi román hívek azzal az indokkal kérték Pankovics, majd Simor János esztergomi érsek engedélyét a szamosújvári püspökséghez való csatlakozáshoz, hogy meg tudják őrizni anyanyelvüket és nemzetiségüket a ruszin egyház befolyásától.³⁰ (Hasonló okokat a hajdúdorogi mozgalom hívei is felhoztak.) Pankovics azonban elfogadhatatlannak tartotta az elszakadást. Nézetét az uralkodó is osztotta. I. Ferenc József 1871. március 1-jén Pásztélyit nevezte ki vikáriussá.³¹ Az új vikárius, aki 1869 és 1872 között a magyar kormánypárt színeiben Huszt országgyűlési képviselőjeként is tevékenykedett, köztes megoldást hozott. 1871. július 8-án kettéválasztotta a máramarosszigeti ruszin és román egyházközségeket, viszont mindkét gyülekezet Ungvár joghatósága alatt maradt.³²

A munkácsi püspök 1869 szeptemberében Ung megye hegyvidéki egyházközségeit látogatta meg. Az egyik tudósításból kiderül, hogy útjára az ungvári uradalom, valamint a helyi közigazgatás és hatóságok képviselői is elkísérték. Tíz települést keresett fel, ahol mintegy ötven községből képviseltették magukat az egyházi és világi polgárok. A vizitáció mind egyházi, mind politikai szempontból nagy jelentőségű volt, „mert a látogató püspök minden alkalmat felhasznált arra, hogy a vidék harmincezernyi lakosságát megerősítse az uralkodóház iránti hűségben, a hazaszereteten és a fennálló kormányhoz való ragaszkodásban.”³³ A püspök az ungvári hívei kérésére engedélyezte a magyar nyelvű liturgiát a városban. Az ungvári főszékesegyházban Danilovics János kanonok 1872. május 5-én celebrálta az első magyar nyelvű misét.³⁴

²⁷ KTÁL, F. 151., op. 12., od. zb. 2187., f. 1–2.

²⁸ Máramaros, 1869. június 16. 24. sz.

²⁹ Máramaros, 1869. június 30. 26. sz.

³⁰ KTÁL, F. 151., op. 12., od. zb. 2079. és 2162., f. 1–5. és 1–3.

³¹ *Pekar, A. B.*: The History of the Church i. m. 190; *Pirigyi I.*: A magyarországi görög katolikusok i. m. 66.

³² *Фенич, В.–Кичера, В.–Штеер, Д.*: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії i. m. 103–104; *Balogh M.*: A máramarosi görög szertartású orosz egyház i. m. 33.

³³ Pesti Napló, 1869. szeptember 19. 215. sz.

³⁴ Budapesti Közlöny, 1872. május 22. 115. sz. 919.; Fővárosi Lapok, 1872. május 25. 118. sz. 512.

A munkácsi püspök magyar kormányhoz fűződő kiváló kapcsolatának köszönhetően jelentős összegeket szerzett egyházmegyéje számára. Eötvös József miniszter szerint Pankovics „az utolsó garast” is elkérte a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kezelése alatt álló Vallásalap kasszájából.³⁵ Ez az összeg meghaladta a 100 ezer forintot. Ebből a püspök befejezte az ungvári püspöki palota építését, átalakította a papfiúk árvaházát és épületet vásárolt a leánynevelő intézet számára. Közbenjárására a Vallásalap felemelte a kanonokok fizetését. Számos parókia számára jelentős segílyt eszközölt ki.³⁶ Pankovics kérésére az uralkodó és felesége, Erzsébet 1870 karácsonyán értékes, arannyal hímzett selyem miseruhákkal ajándékozta meg az ungvári székesegyházat.³⁷

A püspök rendelkezései az ungvári szeminárium életét is érintették. 1870-ben elrendelte a házi jog és a statisztika előadását, hogy szükség esetén a papok jogi tanácsokkal tudják ellátni híveiket.³⁸ Nem támogatta viszont a ruszin nyelvű oktatást. Az ungvári szeminárium a 19. század közepeig a ruszin identitás és kultúra bástyája volt, amely az elit újratermelését végezte. Annak a ruszin fiatalnak, aki népe elitjéhez akart csatlakozni, felvételiznie kellett az ungvári szemináriumba.³⁹ Az 1867. évi kiegyezést követően a karrierépítés a magyar kultúrával való azonosuláson át vezetett. Pankovics püspök idején az oktatási intézmény segítségével jött létre az az első magyar szellemű görögkatolikus nemzedék, amely magát „magyar görögkatolikusnak” vagy „magyar oroszoknak” nevezte.⁴⁰

A Hon című ellenzéki lap egyik cikke azt állította, hogy az ungvári szemináriumban a legnagyobb szigorú és a legkonzervatívabb katolikus (ultramontán) nézeteket erőltetik az ott tanuló ifjúságra.⁴¹ Pankovics a magyar kormány kérésre 1873-ban hazarendelte a munkácsi egyházmegye bécsi Barbareumban tanuló négy szeminaristáját, akik a magyarországi Pesten vagy Esztergomban folytathatták tanulmányaikat. A püspök meg akarta akadályozni, hogy a ruszin hallgatók „pánszláv” kapcsolatokat építsenek ki

³⁵ Budapesti Hirlap, 1883. december 22. 351. sz. 2.

³⁶ Pirigy I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 65.

³⁷ F. 151., op. 12., od. zb. 1322., f. 25–26.

³⁸ Borhalmi Gábor [Bendász István]: Kárpátalja első főiskolai jellegű intézménye. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 6. (1994) 3–4. sz. 197–198.

³⁹ Magocsi, P. R.: The Shaping of a National Identity i. m. 17–20; Uő: With Their Backs to the Mountains i. m. 136–137; Elaine Rusinko: Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'. Toronto–Buffalo–London 2003. 216.

⁴⁰ Фенуц, В. – Кичера, В. – Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії i. m. 97.; Rusinko, E.: Straddling Borders i. m. 215–216.

⁴¹ A Hon, 1871. április 9. 83. sz. (reggeli kiadás).

az Osztrák–Magyar Monarchia szláv vidékeiről származó fiataljaival.⁴² Egy 1874. évi újságcikkből viszont elismerően számolt be arról, hogy az ungvári szeminaristák Magyar Irodalmi Önképzőkört alapítottak.⁴³ Ebben az évben az intézménynek 79 ruszin és mindössze 4 román hallgatója volt.⁴⁴

Nem mindenki kívánta azonban követni Pankovics asszimilációt támogató politikáját. A magyar kormány a ruszofil Dobránszky és követőinek megfélemezésében számított a munkácsi püspökre. Dobránszky lett az első elnöke a Szent Bazil Társulatnak, melynek célja a munkácsi és az eperjesi egyházmegyékben élő görögkatolikusok művelődésének előmozdítása volt.⁴⁵ A ruszin társulat fő kezdeményezői Gaganecz József eperjesi és Popovics Bazil munkácsi görögkatolikus püspökök voltak. A társulatban egyaránt helyet kaptak a ruszinság egyházi és világi képviselői. Dobránszky tevékenységének köszönhetően az egyesület tagságának jelentős része a ruszofil irányvonalat követte, közülük többen az ortodoxiával is szimpatizáltak. Az elnökségében túlnyomórészt görögkatolikus szemináriumot vagy teológiát végzett papok kaptak helyet. Ezek között említhető, Ivan Rakovszky másodelnök is, aki 1859-től a máramarosi Iza parókusaként szolgált.⁴⁶ Az újságszerkesztés terén jártas Rakovszky kezdeményezésére adták ki 1867. július 13-án, Ungváron az északkelet-magyarországi ruszinság első ruszin lapját, a Szvetet («СВѢТЪ»), amely magyarul Világot, vagy Világosságot jelent.⁴⁷

Rakovszky a lap nyelveként a nagyoroszt jelölte ki, amelyet fegyvernek tartott a Pankovics által támogatott asszimilációval szemben.⁴⁸ A ruszin papság számára a nagyorosz nyelv érthetetlennek és népszerűtlenné bizonyult. Nem meglepő, hogy a Szvet olvasótábora fél év alatt 400-ról 200-ra csökkent. Az egyre népszerűtlenebbé váló lap iránti érdeklődésen az sem segített, hogy Gaganecz eperjesi püspök 1869. december 16-án a görögkatolikus klérus és tanítók nemzeti kötelességéeként szabta meg a Szvet támogatását és terjesztését.⁴⁹

⁴² Фенич, В. – Кічера, В. – Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 100.; Magocsi, P. R.: The Shaping of a National Identity i. m. 57.

⁴³ Máramaros, 1874. november 11. 89. sz.

⁴⁴ Pesti Napló, 1875. július 23. 166. sz. (reggeli kiadás).

⁴⁵ Magocsi, P. R.: The Shaping of a National Identity i. m. 53–54.; Mayer M.: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 15–27.

⁴⁶ Magocsi, P. R.: The Shaping of a National Identity i. m. 207–212.

⁴⁷ Böör György: A magyarországi ruszin időszakai sajtó a XIX. században. Kolozsvár 1943. 24–26.

⁴⁸ Rusinko, E.: Straddling Borders i. m. 214.

⁴⁹ Böör Gy.: A magyarországi ruszin időszakai sajtó i. m. 25–26.

A minden téren erélyesen fellépő Pankovics püspök csakhamar szembekerült a Szent Bazil Társulat ruszofil vezetőségével. 1869. szeptember utolsó napján az egyesület tisztújító ülését tartották Ungváron. Pankovics a közgyűlés előtt számos ponton kritizálta Dobránszky tevékenységét. A püspök sérelmezte, hogy az egyesület elhanyagolja a népnevelés és a magyar nyelvű könyvek kiadását, holott ezek a tevékenységek is a társulat eredeti célkitűzései közé tartoznak. Ennek nyomán kilátásba helyezte védnöki támogatásának megszüntetését. A püspöknek azonban nem sikerült meggyőznie a közgyűlést. A tagság Dobránszkyt 77 szavazattal választotta újra elnökké Pankovics jelöltje (Ruby Antal belügyminiszteri osztálytanácsos) ellenében; aki mindössze 27 voksot kapott.⁵⁰

A ruszofil és a hungarofil ruszin irányzat közötti ellentétek az első magyarországi katolikus autonómia-kongresszus (1870–1871) idején éleződtek ki. Ekkor Dobránszky világi küldöttként arra az álláspontra helyezkedett, hogy a magyarországi katolikus egyházon belül támogatni kell a görögkatolikusok önrendelkezését. Vélekedése szerint a görögkatolikusoknak külön kongresszust kellene összehívniuk. Történeti okokkal igyekezett alátámasztani azt a követelését, miszerint a püspökválasztás joga a görögkatolikus klérust, nem pedig az uralkodót illeti meg. Pankovics püspök és hívei nem támogatták Dobránszky egyházi autonómia terén megfogalmazott elképzeléseit, mivel úgy vélték, hogy e követelések veszélyeztetik a munkácsi egyházmegye és a káptalan állami szubvencióját.⁵¹

Dobránszky népszerűségét az 1871. január 8–10. között lezajlott ungvári események ingatták meg. Ez idő tájt mintegy 200 görögkatolikus egyházi és világi hívő érkezett a munkácsi egyházmegye székhelyére, hogy névnapja alkalmából felköszöntse Pankovics püspököt. Az ide sereglett ruszin értelmiség tagjai nyilatkozatot kívántak tenni a Dobránszky-féle egyházi autonómia-program ellen, s kifejezték ragaszkodásukat az Esztergom központú magyarországi katolikus egyház mellett. Az alkalmat kihasználva felkérték a munkácsi püspököt, hogy hívjanak össze egy „konferenciát”. Markos György ungvári kincstári igazgató kijelentette, hogy a görögkatolikusok ragaszkodnak egyházi szertartásukhoz és hitükhöz, viszont az egyházigazgatás terén nem kérnek többet, mint ami a római katolikusokat megilleti. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy nem támogatja a görögkatolikus egyház autonómiáját, amely teljes mértékben megfelelt a

⁵⁰ Pesti Napló, 1869. október 5. 228. sz.

⁵¹ Фенич, В. – Кічера, В. – Штерр, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 98.; *Böör Gy.*: A magyarországi ruszin időszaki sajtó i. m. 28.

magyarországi politikai elit akaratának. Hangsúlyozta, hogy a ruszinságnak el kell határolódnia Dobránszkyék pánszláv és oroszbarát törekvéseitől. Az ungvári gyűlésen elfogadták Markos javaslatait, ezzel határozottan kiálltak a püspök mellett.⁵²

Pankovics munkácsi püspök éberem őrködött afelett, hogy az irodalomban és nyelvi téren jelentkező ruszofilizmus ne csapjon át politikai tere.⁵³ Egy 1870. december 31-én kelt püspöki rendelet arra szólította fel a klérust, hogy a „veszélyes tendenciái” miatt szakítsa meg kapcsolatát a Szvettel és hivatalos közleményeit az Ung című magyar nyelvű lapban tegye közzé. A püspök azokat a papokat, akik személyét kritizálni merésztették, áthelyezéssel büntette. Közülük többen a Cári Birodalomba emigráltak (Emmanuel Hrabar/Hrabár Manó, Mihajlo Molcsan, Vladimir Terleckij).⁵⁴

Nagy visszhangot keltett, amikor 1871. január 21-én a társulat intézőbizottsága 21:6 arányban – titkos szavazással – menesztette a Szvet oroszbarát főszerkesztőjét, Viktor Kimakot. Ezzel egyidejűleg döntöttek arról, hogy a lap új szellemben fog megjelenni, Novij Szvet («Новый Свет» [Új Világ(osság)]) néven. Az új főszerkesztő, Gebé Viktor szerint erre azért volt szükség, mert a Szvet sem valláserkölcsei, sem pedig állampolgári szempontból nem felelt meg. A Novij Szvet a nagyorosz helyett népnyelven kívánt írásokat megjelentetni.⁵⁵ Az új lap terjesztése nem járt sikerrel a ruszin olvasóközönség körében. A főszerkesztő kísérletet tett az orgánum politikai lap-pá való nyilvánítására, de ez a terv a szükséges kaució hiányában kudarcba fulladt. Így a Novij Szvet utolsó száma 1872 decemberében jelent meg. Ebben Gebé bejelentette lemondását a főszerkesztői tisztségről.⁵⁶

A Szvet volt szerkesztője, Kimak 1871. június 20-án Szova (Сова [Bagoly]) címmel satirikus lapot indított. Kimak lapjában nem merészkedett közvetlenül a magyar kormányhoz fűződő kapcsolata miatt támadni a munkácsi püspököt. Ehelyett a Pankovicsról készült karikatúrák azt sugallták, hogy a főpásztor olyan engedményeket tesz a latin szertartású egyház irányába, amelyek már a görögkatolikusok önfeladásával fenyegetnek. A lap a püspökkel szemben, rendszerint a görögkatolikus egyház és a ru-

⁵² Ung, 1871. január 14. 2. sz. 6.; *Фенич, В. – Кічера, В. – Штепп, Д.*: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 93.

⁵³ *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 22.

⁵⁴ *Фенич, В. – Кічера, В. – Штепп, Д.*: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 97.; *Böör Gy.*: A magyarországi ruszin időszaki sajtó i. m. 28.; *Magocsi, P. R.*: With Their Backs to the Mountains i. m. 139.; *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 22–23.

⁵⁵ *Уріэль Метеоръ [Иван Антонович Сильвай]*: Автобіографія. Ужгород 1938. 92.; *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 22–23.

⁵⁶ *Böör Gy.*: A magyarországi ruszin időszaki sajtó i. m. 30–31.

szinság védelmezőjeként jeleníti meg Dobránszkyt.⁵⁷ Mindezek után nem meglepő, hogy a Szova mindössze öt alkalommal jelenhetett meg. Az első három számot Ungváron, az utolsó kettőt Pesten, a Minerva Nyomdában adták ki.⁵⁸ A püspök Kimakot Pécsre helyezte át, aki ehelyett az emigrációt és az odesszai gimnázium igazgatói székét választotta.⁵⁹

1871 szeptemberében őrségváltás következett a Szent Bazil Társulat élén. Az ungvári tisztújító közgyűlésen mintegy hat év után véget ért a Dobránszky és hívei által képviselt kurzus, amelyet a magyar sajtó rendszerint „pánszláv” és „moszkofil” jelzőkkel illetett. Az egyesület elnökévé Nehrebeczky Sándor honatyát, másodelnökévé Markos György uradalmi igazgatót választották.⁶⁰ A tisztújítással a magyar kormányhoz lojálisabb ruszin vezetők kerültek a társulat élére, akik a munkácsi püspök feltétlen híveinek számítottak. A közgyűlés felfokozott hangulatban zajlott. Ezt követően Dobránszky csertészi birtokára (Čertižné, ma Szlovákia) vonult vissza.⁶¹

Pankovics püspök tevékenysége tompította a ruszin mozgalom radikális irányzatának életét, de a Szent Bazil Társulat vezetőségben egy ideig továbbra is jelentős befolyással rendelkeztek az olyan ismert orosz érzelmű írók és publicisták, mint Ivan Szilvay, Anatolij Kralickij munkácsi hegumen, vagy Jevhenij Fencik. Igaz, ez a ruszofil szárny egyre inkább szétforgácsolódott. Ez azonban nem jelentette azt, hogy ne akadtak volna olyanok, akik ellenérzéseket tápláltak a főpásztorral szemben.⁶²

Pankovicsnak több olyan terve volt, amelyek az egyházmegye ruszin főpapságát is megosztották. Egyházmegyéjében a görögkatolikusok Julia-nus-naptára helyett a latin szertartásúak által használt Gergely-naptárat vezette volna be.⁶³ Ez a tervezet a máramarosi papság heves tiltakozását váltotta ki. A Máramaros című helyi lap azonban a püspök mellett állt ki: „Lehetséges, hogy a naptáregyesítéssel egy lépéssel közelebb jutunk Rómához, de egyidejűleg egy lépéssel eltávolodunk Szentpétervártól. Nekünk nem nehéz a választás.”⁶⁴

⁵⁷ Uo. 35–37.

⁵⁸ Fővárosi Lapok, 1871. szeptember 17. 213. sz. 979.

⁵⁹ *Magocsi, P. R.*: The Shaping of a National Identity i. m. 57.; *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 23.

⁶⁰ *Фенич, В. – Кичера, В. – Штерр, Д.*: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії i. m. 97.; Budapesti Közlöny, 1871. október 11. 233. sz. 5153.

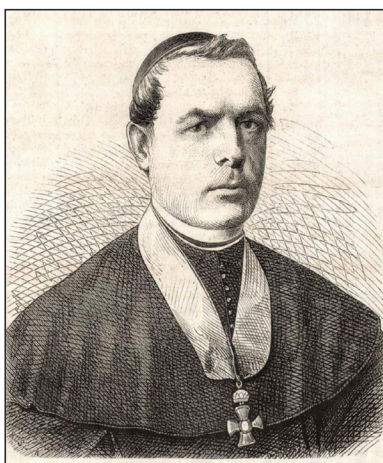
⁶¹ *Степан Добош*: Адольф Иванович Добрянский: очерк жизни и деятельности. Пряшев 1956. 110; *Milan Jasik*: Adolf Dobriansky, významný predstaviteľ Rusínov 19. storočia. Svidník 2017. 37.

⁶² *Mayer M.*: Kárpátukrán (ruszin) i. m. 24.

⁶³ Uo. 101.; *Pekar, A. B.*: The History of the Church i. m. 190.

⁶⁴ Máramaros, 1873. november 5. 45. sz.

2. ábra. Csopey Antal vikárius

Forrás: Vasárnapi Ujság, 1864. október 30. 44. sz. 461.

A főpásztor másik, hasonlóan vitatott kezdeményezése a cirill ábécé latin betűkre való felcserélése lett volna. Ez utóbbi törekvését saját konzisztóriumra és Gaganecz eperjesi püspök is ellenezte. A naptár- és ábécéreform felvetése túlmutatott a püspökség határain, mivel ezek a ruszin identitás fontos elemeit érintették. Egyedül Zemplén megye papjai és hívei támogatták a naptáregyesítést. Végül Pankovicsnak sem a Gergely-naptárra való áttérést, sem pedig a latin ábécé egyházmegyei használatát nem sikerült elfogadtatnia klérusával.⁶⁵ A kormányparti Pesti Napló szerint a püspök helyettese, a mérsékelt Csopey Antal vikárius volt az a személy a főpapok között, aki ellensúlyozta Pankovics „nemzetellenességét” (értsd: ruszinellenességét – *M. F.*) és a „kalendáriummaniáját”, azaz a latin szerktartásúak naptárának bevezetésére irányuló szándékait.⁶⁶

Pankovics 1874. szeptember 1-re egyházmegyei zsinatot hirdetett, ahol valószínűleg nagy horderejű kérdéseket akart papsága elé tárni. A zsinaton megjelent 150 pap azonban már csak a ravatalon láthatta püspökét, mivel Pankovics augusztus 29-én hosszas gyomorbetegség következtében meghalt. Így a Csopey vikárius által vezetett tanácskozás nem tudott lényeges kérdésekben dönteni. Pankovics halála egy időre befagyasztotta a Gergely-naptár és a latin ábécé bevezetésével kapcsolatos vitákat.⁶⁷

⁶⁵ Фенич, В. – Кічера, В. – Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 99.; Pirigyi I.: A magyarországi görög katolikusok i. m. 66.

⁶⁶ Pesti Napló, 1874. december 12. 285. sz. (esti kiadás).

⁶⁷ Фенич, В. – Кічера, В. – Штепп, Д.: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії і. м. 93–95.; A Hon, 1875. április 22. 91. sz. (esti kiadás); Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 3. 200. sz. 1612.

A munkácsi püspök temetését szeptember 2-án tartották. A gyászmisszión Hadzsega Gyula nagyprépost és Csopey celebrált. A temetésen számos világi és egyházi főméltóság megjelent. Pankovics holttestét az ungvári székesegyház sírboltjában helyezték végső nyugalomra.⁶⁸ A püspök tevékenységét a magyar kormányzat és Ferenc József a legmagasabb szinten elismerték és jutalmazták. 1869-től az uralkodó valóságos belső titkos tanácsosa volt, ugyanebben az évben a Szent István-rend középkeresztjével tüntették ki.⁶⁹ Két évvel később I. Ferenc József a Vaskorona-rend első osztályát adományozta számára.⁷⁰

A püspök halálhírére különböző módon reflektáltak. A ruszofil író, Alekszander Pavlovics a ruszinok ősellenségének nevezte Pankovicst.⁷¹ Pavloviccsal szemben a magyar politikai elit úgy vélekedett, hogy nehéz lesz olyan utódot találni, aki továbbra is erélyesen fellép a magyarországi ruszofilek pánszláv törekvéseivel szemben.⁷² Ennek tükrében nem meglepő, hogy a következő püspök Pankovics közeli rokona, Pásztélyi Kovács János lett.

Forrás- és irodalomjegyzék

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (a továbbiakban: KTÁL), A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye iratanyaga (F. 151.), op. 12., od. zb. 1316., f. 48.

KTÁL, F. 151., op. 12., od. zb. 1322., f. 11., 25–26.

F. 151., op. 12., od. zb. 2079., f. 1–5.

F. 151., op. 12., od. zb. 2162., f. 1–3.

F. 151., op. 12., od. zb. 2135., f. 1–19.

F. 151., op. 12., od. zb. 2187., f. 1–2.

Folyóiratok, lapok

A Hon, 1871. április 9. 83. sz. (reggeli kiadás)

A Hon, 1875. április 22. 91. sz. (esti kiadás)

Budapesti Hirlap, 1883. december 22. 351. sz. 2.

Budapesti Közlöny, 1867. április 16. 30. sz. 318.

⁶⁸ Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 10. 205. sz. 1651–1652.

⁶⁹ Budapesti Közlöny, 1869. május 27. 119. sz. 1623.; Fővárosi Lapok, 1869. november 10. 257. sz. 1029.

⁷⁰ Budapesti Közlöny, 1871. március 29. 72. sz. 1641.

⁷¹ *Rusinko, E.*: *Straddling Borders* i. m. 217.

⁷² Fővárosi Lapok, 1874. szeptember 3. 200. sz. 873.

- Budapesti Közlöny, 1869. május 27. 119. sz. 1623.
 Budapesti Közlöny, 1871. március 29. 72. sz. 1641.
 Budapesti Közlöny, 1871. október 11. 233. sz. 5153.
 Budapesti Közlöny, 1872. május 22. 115. sz. 919.
 Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 3. 200. sz. 1612.
 Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 4. 201. sz. 1622.
 Budapesti Közlöny, 1874. szeptember 10. 205. sz. 1651–1652.
 Fővárosi Lapok, 1869. november 10. 257. sz. 1029.
 Fővárosi Lapok, 1871. szeptember 17. 213. sz. 979.
 Fővárosi Lapok, 1872. május 25. 118. sz. 512.
 Fővárosi Lapok, 1874. szeptember 3. 200. sz. 873.
 Katholikus Néplap, 1868. március 5. 10. sz. 73–74.
 Katholikus Néplap, 1873. augusztus 28. 35. sz. 350.
 Magyarország és a Nagyvilág, 1874. szeptember 13. 37. sz. 449–450.
 Máramaros, 1868. szeptember 16. 38. sz.
 Máramaros, 1869. június 16. 24. sz.
 Máramaros, 1869. június 30. 26. sz.
 Máramaros, 1873. november 5. 45. sz.
 Máramaros, 1874. november 11. 89. sz.
 Pesti Napló, 1867. június 20. 142. sz.
 Pesti Napló, 1867. október 29. 250. sz.
 Pesti Napló, 1869. szeptember 19. 215. sz.
 Pesti Napló, 1869. október 5. 228. sz.
 Pesti Napló, 1874. december 12. 285. sz. (esti kiadás)
 Pesti Napló, 1875. július 23. 166. sz. (reggeli kiadás)
 Ung, 1871. január 14. 2. sz. 6.
 Vasárnapi Ujság, 1864. október 30. 44. sz. 461.

Szakirodalom

- Balogh Mihály*: A máramarosi görög szertartású orosz egyház és vicariatus történelme. Ungvár 1909.
- Borhalmi Gábor [Bendász István]*: Kárpátalja első főiskolai jellegű intézménye. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 6. (1994) 3–4. sz. 195–202.
- Böör György*: A magyarországi ruszin időszaki sajtó a XIX. században. Kolozsvár 1943. Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1. 1778–1905. Közreadják Véghseő Tamás – Katkó Márton Áron. Nyíregyháza 2014.
- Jasik, Milan*: Adolf Dobriansky, významný predstaviteľ Rusínov 19. storočia. Svidník 2017.
- Magocsi, Robert Paul*: The Shaping of a National Identity Subcarpathian Rus', 1848–1948. Cambridge, Mass.–London 1978.
- Magocsi, Paul Robert*: With Their Backs to the Mountains: A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns. Budapest–New York 2015.
- Mayer Mária*: Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvések: 1860–1910. Budapest 1977.

- Pekar, Athanasius B.*: The History of the Church in Carpathian Rus'. New York 1992.
- Pirigyi István*: A magyarországi görög katolikusok története I–II. Nyíregyháza 1990.
- Rusinko, Elaine*: Straddling Borders: Literature and Identity in Subcarpathian Rus'. Toronto–Buffalo–London 2003.
- Schematismus Venerabilis Cleri Graeci Ritus Catholicorum Dioecesis Munkacsiensis Pro Anno Domini 1865. Unghvarini 1865.
- Szabad György*: A kiegyezés (1865–1867). In: Magyarország története 1848–1890 I. Szerk. Kovács Endre – Katus László. Budapest 1979. 731–768.
- Véghseő Tamás*: A görögkatolikus magyarok mozgalma a kezdetektől 1905-ig. In: Források a magyar görögkatolikusok történetéhez 1. 1778–1905. Közreadják Véghseő Tamás – Katkó Márton Áron. Nyíregyháza 2014.
- Добош, Степан*: Адольф Иванович Добрянский: очерк жизни и деятельности. Пряшев 1956.
- Метеоръ, Урішль [Иван Антонович Сильвай]*: Автобіографія. Ужгород 1938.
- Фенич, Володимир – Кічера, Віктор – Штерр, Діана*: Єпископи Мукачівської греко-католицької єпархії In: Габсбурзька церква: Мукачівська греко-католицька єпархія в австрійську добу (1771–1918). Кічера, Віктор – Фенич, Володимир – Штерр, Діана. Ужгород 2018.

Т 32 Публікації на суспільну тематику. Наукове видання (збірник наукових праць) Науково-дослідного центру ім. Тиводора Легоцькі при Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II / Редактори: Єлизавета Молнар Д. та Федір Молнар. Берегове–Ужгород: ЗУІ ім. Ф.Ракоці II – ТОВ «РІК-У», 2021. – 352 с. (угорською мовою)

ISBN 978-617-7868-64-3

Дослідження у першому розділі збірника присвячені вивченню національного питання в Угорщині та законодавчих ініціатив XIX століття у цій сфері. Зокрема, це питання розроблених у 1860-х роках законопроектів про національності і національних концепцій; Закон про національності 1868 року та дилеми мультиетнічної держави, а також становище русинського руху в Північно-Східній Угорщині до і після австро-угорського компромісу. В інших розділах вміщені публікації на закарпатську тематику історичного та суспільного характеру. Видання рекомендується усім, хто цікавиться новітньою та сучасною історією Карпатського басейну, зокрема сучасного Закарпаття, національними, релігійними, суспільними та освітніми відносинами, політичним та економічним становищем краю.

УДК 300(=945.11)(477.87)

Наукове видання

Публікації на суспільну тематику

Збірник наукових праць

2021 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ
(протокол №8 від 03.12.2020 р.)

Підготовлено Науково-дослідним центром ім. Тіводора Легоцькі спільно з кафедрою історії
та суспільних дисциплін і Видавничим відділом ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ

Редактори: *Єлизавета Молнар Д. та Федір Молнар*
(ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, Науково-дослідний центр ім. Тіводора Легоцькі,
Кафедра історії та суспільних дисциплін)

Рецензенти:

Роберт Барта, габілітований доктор (директор Інституту, доцент університету,
факультет суспільних наук Дебреценського університету, Інститут історії)

Василь Брензович, кандидат історичних наук (доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра історії та суспільних дисциплін)

др. Габор Ердовді, професор (доктор Академії наук Угорщини, викладач університету,
Науковий університет ім. Лоранда Етвеша)

Дюло Фодор, кандидат географічних наук (проректор, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра географії та туризму)

Олена Куташи (заступник директора, Державний архів Закарпатської області)

Іван Мандрик, доктор історичних наук (професор, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра історії та суспільних дисциплін)

Йосип Молнар, кандидат географічних наук (завідувач кафедри, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра географії та туризму)

Льдіко Орос, кандидат педагогічних наук (президент ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, доцент, ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ,
кафедра педагогіки та психології)

Коректура: *Марта Гнатик-Рішко*

Технічне редагування та верстка: *Ласло Веждед*

Обкладинка: *Ласло Веждед*

УДК: *Бібліотечно-інформаційний центр „Опаціої Черє Янош” при ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ*

Відповідальні за випуск:

Льдіко Орос (президент Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ)

Степан Черничко (ректор Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ)

Олександр Добош (начальник Видавничого відділу ЗУІ ім. Ференца Ракоці ІІ)

За зміст опублікованих наукових праць відповідальність несуть автори.

Видання опубліковане за підтримки Кураторії «Domus» АН Угорщини

Видавництво: Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ (адреса: пл. Кошута 6, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: foiskola@kmf.uz.ua) *Статут «Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ» (Затверджено протоколом загальних зборів Благодійного фонду За ЗУІ, протокол №1 від 09.12.2019р., прийнято Загальними зборами ЗУІ ім. Ф.Ракоці ІІ, протокол №2 від 11.11.2019р., зареєстровано Центром надання адміністративних послуг Берегівської міської ради, 12.12.2019р.) та ТОВ «РІК-У»* (адреса: вул. Гагаріна 36, м. Ужгород, 88 000. Електронна пошта: print@rik.com.ua) *Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року*

Поліграфічні послуги: ПП Лац Ч.С. (пл. Кошута 4, м. Берегове, 90 202. Електронна пошта: kalvin.nyomda@gmail.com)

Підписано до друку 17.12.2020 Шрифт «Times New Roman». Папір офсетний, щільністю 70 г/м².

Ум. друк. арк. 28,6. Формат 70x100/16. Замовл. №69. Тираж 200.